

СЕРІЯ «КЛАСИКИ ФІЛОСОФІЇ»

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

ΝΙΚΟΜΑΧΟΒΑ ΕΤΙΚΑ

Ἀριστοτέλης. Ἠθικά Νικομάχεια

Переклад
професора Віктора Ставнюка

Харків
2025

УДК 821.14'02-96:17"652"
А81

Арістотель

А81 Нікомахова етика / Арістотель ; пер. з давньогр. В. Ставнюка. — Харків : ТОВ «ТЕРРА ЮА», 2025. — 288 с. — (Серія «Класики філософії»).

ISBN 978-617-8662-06-6

«Нікомахова етика» Арістотеля — одна з найвизначніших праць античної філософської думки. Протягом століть вона формувала уявлення про мораль, людські чесноти й природу щастя як найвищої мети життя. Недарма саме з цієї книгою в руках Рафаель зобразив Арістотеля на своїй фресці «Афінська школа».

У «Нікомаховій етиці» Арістотель розмірковує про гармонію розуму й душі як шлях до справжнього блага — і ці ідеї, попри відстань у тисячоліття, залишаються близькими й зрозумілими сучасному читачеві.

Перший український переклад цієї праці здійснив професор Віктор Ставнюк. Книга вийшла у 2002 році й була відзначена премією «Книжка року — 2003» у номінації «Софія».

УДК 821.14'02-96:17"652"

В основу цього перекладу покладено видання: Aristotelis. (1894. Repr. 1962). *Ethica Nicomachea*. Bywater, I. (Ed.) (pp. 1–224 (1094a1–1181b23)). Oxford: Clarendon Press.

Для контролю під час перекладу використовувалися видання: Αριστοτέλης. (1993). "Ἠθικά Νικομάχεια. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΑΠΑΝΤΑ. (Vols. 7, 8, 9). Athens: Cactus Editions; Aristotle. (1934). *Nicomachean Ethics*. Aristotle/ (Vol. 19). Rackham, H. (Trans.). — Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.; і переклад Н. В. Брагінської (1984).

Усі права захищені. Жодна частина цього видання не може бути відтворена, збережена в електронних системах або передана в будь-якій формі чи будь-якими засобами (електронними, механічними, шляхом фотокопіювання, запису тощо) без попереднього письмового дозволу правовласника.

© В. Ставнюк, додаток, переклад з давньогрецької, коментарі, 2002

© О. Мірошніченко, ілюстрація та дизайн обкладинки, 2025

© ТОВ «ТЕРРА ЮА», 2025

ISBN 978-617-8662-06-6

Перевидання українського перекладу 2002 року зберігає оригінальний стиль і авторську концепцію перекладача; текст зазнав лише мінімальних коректорських уточнень.

СТОРІНКА ПЕРЕКЛАДАЧА

Ставнюк Віктор Володимирович

Доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Антикознавець. Сфера наукових інтересів: історія Давньої Греції і Давнього Риму; рецепція античної цивілізаційної спадщини; антична філософія і класична філологія; римське право і його рецепція.

Основні публікації:

Історія Давньої Греції. Навчальний посібник (2022);

Латинська мова. Навчальний посібник (2009);

Становлення Афінського поліса (2005);

Фемістокл і Афіни: Діяльність Фемістокла в контексті еволюції Афінського поліса (2004);

Арістотель. Нікомахова етика / Переклад з давньогрецької (2002)

КОРОТКА ПРИМІТКА ПРО СТРУКТУРУ ТЕКСТУ

Текст від 1194a1 до 1195a13 є своєрідним вступом, у якому Арістотель заявляє про предмет свого розгляду. У 1194a 1-18 заявляється, що кожна людська діяльність має певну ціль. Оскільки ж діяльностей багато, то багато виникає й цілей, причому, одні з них є керівними, а інші досягаються задля перших. Найвищою ж метою (1194a18-1094b12) є досягнення блага властивого і найвищого, пізнанням якого і займається керівна з наук, а саме політика, тобто наука про державу: вона ж бо встановлює, які з наук потрібні в державах, а також – які науки і в якому обсязі повинен вивчати кожен.

Нумерація з 1094 по 1181 вказує на сторінки, літери **a** та **b** — на стовпчики сторінок Aristotelis ethica Nicomachea. Ed. I. Bywater. Oxford: Clarendon Press, 1894 (Repr. 1962). P. 1–224 (1094a1–1181b23), кратні п'яти арабські цифри в квадратних дужках — на рядки Беккерівського п'ятитомного видання Пруської академії наук, за яким прийнято цитувати праці Арістотеля. Розділи книг, позначені арабськими цифрами, відповідають також розділам книг Беккерівського видання, а наведені поряд римські цифри, узяті в круглі дужки, сходять до більш раннього видання К. Целля.

КНИГА ПЕРША

1094a 1 (I). Вважається, що всяке мистецтво і всяке вчення, так само як дія і свідомий вибір¹, прагнуть до певного блага; тому вдало визначали благо як те, до чого все прагне². Одначе в цілях виявляється деяка відмінність, тому що одні з них – це діяльності, інші ж – деякі окремі від них [5] результати. Коли певні цілі існують окремо від дій, тоді результатам природно бути краще [відповідних] діяльностей. Оскільки ж дій, мистецтв і наук багато, то й цілей виникає багато: у лікарському мистецтві – це здоров'я, у кораблебудуванні – корабель, у військовому мистецтві – перемога, у мистецтві господарському – багатство. Деякі з них підлягають одному якомусь умінню³, подібно до того [10] як мистецтво виготовляти вуздечки й усе інше з кінської збруї підлягає мистецтву правити кіньми, а саме воно, як і всяка дія у військовій справі, підлягає військовому мистецтву, і таким же чином інші [мистецтва] підлягають іншим; в усіх випадках цілі усіх керівних [мистецтв і наук] [15] є переважними у порівнянні з цілями підлеглих [мистецтв і наук]: цих же бо останніх домагаються задля перших. При цьому байдуже, чи самі діяльності виступають цілями дій, а чи цілі – це щось інше, від них окреме, як у випадку з названими вище науками.

(II). Якщо ж у того, що ми робимо, є деяка ціль, бажана нам сама по собі, причому інші цілі бажані задля неї і [20] не всі цілі ми обираємо задля іншої цілі (бо так ми зайдемо

¹ Мистецтво (ή τέχνη), вчення (ή μέθοδος), дія, вчинок (ή πράξις) і свідомий вибір (ή προαίρεσις) – чотири аспекти, до яких зводиться вивчення політики. Термін ή μέθοδος сходить до Платона і перекладається тут як «вчення», хоча може означати і «дослідження», і «метод, спосіб дослідження». У давньогрецькій мові ή πράξις може означати і дію, і справу, і будь-який вияв людської енергії взагалі: вчинок, творчість, словом – практику; оскільки й політика належить не до науки-теорії, науки-софії, а є радше наукою практичною, то зрозуміло, що саме її предметом і має бути вивчення практичних дій людини. Див. про це також: *СЕ.* – Т. 7. – С. 277 прим. 2.

² *НВБ* вважає, що тут йдеться про Платона і Евдокса Кнідського, які розглядали благо як мету науки та мистецтва, на відміну від Арістотеля, для якого такою метою може бути як благо, так і зло (див. *НВБ.* – С. 692 прим. 1).

³ Термін ή δύναμις означає загалом розумову здатність людини мати справу з об'єктами практичних наук (ή ἐπιστήμη) та мистецтв (ή τέχνη), що впливає з їхньої семантичної близькості (див. про це справедливо: *СЕ.* – Т. 7. – С. 277 прим. 3; пор.: *НВБ.* – С. 693 прим. 3).

в нескінченність, а отже наше прагнення є марне й безглузде), то ясно, що ціль ця є благо властиве⁴ і найвище⁵. Тож хіба пізнання його [тобто блага] не має величезного значення для життя, і, наче лучники, що мають мішень перед собою, хіба не вірніше ми досягнемо належного? А коли [25] так, то треба спробувати хоча б у загальних рисах уявити собі, що це таке і до якої з наук чи до якого з умінь причетне. Слід, очевидно, визнати, що воно [найвище благо] причетне до найважливішої і найбільш керівної з наук⁶. А саме такою здається політика⁷: вона ж бо встановлює, які з наук потрібні в державах **1094b**, а також – які науки і в якому обсязі повинен вивчати кожний. Ми бачимо, що найбільш шановані з умінь підлеглі цій науці, як, наприклад, уміння у військовій справі, господарюванні та красномовстві. А оскільки вона [наука про державу] користується іншими науками [як засобами], більш [5] того, законодавчо визначає, що слід робити і від чого утримуватися, то її ціль включає, очевидно, цілі інших наук, а значить, ця ціль і буде властивим благом людини. І навіть якщо для однієї людини благом є те ж саме, що й для держави, більш важливим і більш виповненим здається все-таки благо

⁴ Τάγαθόν [= τὸ ἀγαθόν] у давньогрецькій мові може означати *благо* в найширшому значенні цього слова, а саме: благо матеріальне і благо моральне – благість, блаженність, щастя тощо. Властиво, це є субстантивацією прикметника ἀγαθός, який може перекладатися як «добрий, добродійний, корисний, хороший, чеснотливий, благий». Щодо становлення соціально-етичних категорій в афінському полісі, у т.ч. і в політичному контексті, див.: *Ставнюк В. В.* Формування полісного устрою в Аттиці і «сіноїкізм Тесея» // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 1999. № 2. – С. 190–200, особливо прим. 20.

⁵ Τὸ ἄριστον – субстантивація найвищого ступеня порівняння від ἀγαθόν.

⁶ Термін ἀρχιτεκτονικός означає і «архітектурний», і, у конкретних випадках, властивість «старшого майстра, керівника». Таким чином, як старший майстер визначає та направляє працю всіх інших майстрів, так і політика, тобто «наука про державу», про яку йдеться далі, визначає та направляє дію всіх інших практичних наук (подібно до того, як метафізика – усіх наук теоретичних). Див. так: *СЕ.* – Т. 7. – С. 278 прим. 5.

⁷ Термін ἡ πολιτική може бути перекладений як «наука про державу» лише з зауваженням усієї своєрідності розуміння держави античними еллінами. Для останніх держава (поліс) була перш за все общиною громадян, громадянської общиною. Детальніше про це див.: *Ставнюк В.В.* Підприємливість в контексті становлення античної грецької цивілізації / Подвижники і меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XVIII ст. – К., 2001. – С. 18–35.

держави, його досягнення і збереження: адже бажаним є [благо] й однієї людини, але прекрасніше [10] і божественніше [благо] народу і держав⁸. Таким чином, це вчення, будучи, так би мовити, наукою про державу, прагне до цього [тобто до блага народів і держав].

(III). Розмірковування буде задовільним, якщо вдасться прояснити суть предмета, що підлягає [розгляду]. Адже не в усіх розмірковуваннях, так само як і не в усіх виробках ремесла, слід домагатися точності в однаковій мірі. Що ж до [понять] прекрасного і справедливого⁹, які, власне, і має на увазі наука про державу [15], то в них міститься стільки різного і розпливчатого, що починає здаватися, неначе все це [прекрасне і справедливе] існує лише за встановленням, а не за природою¹⁰. Таку ж своєрідну розпливчастість має й вислів «блага», тому що багатьом від них [благ] буває шкода: уже ж бо загнули через багатство – одні, через мужність – інші. Тому й бажано, розмірковуючи щодо подібних предметів [20] і за подібних обставин, вказати приблизно і в загальних рисах на істину, а розмірковуючи про те, що стосується більшості випадків і їм супутніх обставин, і висновки розповсюдити лише на них. Таким же чином слід сприймати і кожне наше окреме висловлювання; адже людині освіченій властиво домагатися точності [25] для кожного роду [предметів] у тій мірі, в якій це допускає природа предмета. Однаково [безглуздим] зда-

⁸ Для Арістотеля, який мислить категоріями полісного елліна, безумовним є пріоритет інтересів колективу (общин-держав – тобто полісів – і народу), до якого належить індивід, порівняно з інтересами самого цього індивіда. Наголошення цієї тези тим паче симптоматичне, що доба Арістотеля характеризується глибокою кризою поліса і самих полісних цінностей, зростанням індивідуалізму, який розкладає традиційну полісну колективістську етику тощо. Намаганням подолати цю кризу, знайти вихід з неї пояснюється діяльність представників фактично всіх філософських шкіл зазначеної доби, зокрема, звісно, й Арістотеля.

⁹ Та дікаца краще перекладати саме як «справедливе», а не правосудне, хоча воно може застосовуватися і для позначення здатності «правильно, справедливо судити, розсуджувати, міркувати тощо».

¹⁰ Протиставлення того, що існує за природою (φύσει), і того, що існує за людськими встановленнями (νόμῳ), є принциповим для всієї кризової доби в історії грецької полісної цивілізації. Воно корениться значною мірою в спекуляціях софістів V ст. до Р.Х., але найбільше поширюється впродовж часів життя Арістотеля.

ОСНОВИ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ФОНЕТИКИ

Грецький алфавіт складається з 24 букв, з яких 7 позначають голосні звуки, а 17 – приголосні. Вимова їх у науковій традиції базується на латинській транскрипції, упорядкованій Еразмом Роттердамським. Поряд з нею, однак, розповсюджена у нашому культурному середовищі ще й система Йоганна Рейхліна, яка заснована на традиції візантійській і наближена до прочитання відповідних букв у новогрецькій мові; в алфавіті вона зазначена в дужках.

Голосні

Грецькі голосні вимовляються переважно як їхні українські відповідники: **α** як *a*, **ε** як *e*, **η** як *e*, **ι** як *i* (перед голосною, якщо воно з нею утворює один склад – **ϊ**), **ο** як *o*, **υ** як, приблизно, *ю*, **ω** як *o*. Наприклад: γεωργός [георгос] – «землероб»; Σόλων [Солон] – «Солон»; φίλια [філія] – «дружба»; μετά [метá] – «з, після»; ιατρός [ятрос] – «лікар»; ψυχή [псюхé] – «душа» тощо.

Початкові голосні обов'язково супроводжуються **придыхом**.

Придых

На **початковій голосній** завжди ставиться знак придиху – *густого або тонкого*:

а) **знак густого придиху** ['] вимовляється як українське **г**: άμάρτημα [гамáртема] – «помилка, злочин»; ήδονή [гедонé] – «задоволення, насолода»; όμιλία [гомілія] – «співтовариство».

б) **знак тонкого придиху** ['] не вимовляється: αγαθόν [агатон] – «благо, добро»; έντολή [ентолé] – «заповідь».

Початкові **υ** та **ρ** *завжди мають знак густого придиху*, причому над **ρ** він, умовно кажучи, ніколи не читається: ύπερβολή [гюперболé] – «перехід, надлишок, перебільшення»; ρήτορ [рétор] – «ритор, оратор, промовець».

Над двома сусідніми **ρ** в середині слова ставляться знаки придиху, жоден з яких не читається: над першим **ρ** – знак придиху *тонкого*, а над другим **ρ** – *густого*: Πύρρος [Пюррос] – «Піпп».

Дифтонги

Поряд з простими голосними в давньогрецькій мові є **дифтонги** – *сполучення двох голосних, що вимовляються як один склад (чи навіть як один звук)*.

Властиві дифтонги: короткі α, ε, ο, υ + ι, υ

αυ – вимовляється як українське ау/ав: **βανανσία** [банавсія] – «несмак, вульгарність»;

ευ – вимовляється як українське ев: **λευκόν** [левкόν] – «біле»;

ει – вимовляється як українське ей: **λέγειν** [лégeйн] – «говорити»;

αι – вимовляється як українське ай: **παιδεία** [пайдéйα = пайдéя] – «виховання»;

οι – вимовляється як українське ой: **παροιμία** [пароймія] – «прислів'я»;

υι – вимовляється як українське юй: **μυῖα** [мюйя] – «муха»;

ου – вимовляється як українське у: **πανουργία** [панургіа] – «хитрість»;

Якщо **ι** чи **υ** з попередньою голосною дифтонга не утворюють (тобто належать до різних складів і повинні вимовлятися окремо), то над голосною **ι** чи **υ** ставляться знаки роздільного читання: *дві крапки*: **εὐνοϊκός** [евноікός] – «доброзичливий»; **Ταῦρος** [Таюгетос] – «Тайгет».

Невластиві дифтонги: довгі α, η, ω + невіголошувана ι

Невластивими вони називаються тому, що в процесі еволюції мови **йота** (тобто друга складова дифтонга) **перестала виголошуватися** (тобто перестала бути властивою складовою дифтонга).

Отже, невластиві дифтонги складаються з довгої голосної **α, η, ω** та невіголошуваної **ι** – **фактично це звичайні довгі α, η, ω**. При цьому, **якщо ці букви великі**, то **йота є приписною** – пишеться поряд з ними, **але не читається** (**Αι = Α, Ηι = Η, Ωι = Ω**); **якщо ж букви малі**, то **йота стає підписною** – пишеться під ними, **але також не читається** (**α = α, η = η, ω = ω**): **ληστεία** [лестéйα] – «пограбування», **κωμῳδία** [комодіа] – «комедія»; **ὠδή** [одé], **ᾠδή** [одé] – «пісня».

Приголосні

Приголосна **σ** завжди вимовляється як українське **с**, причому в кінці слова пишеться як **ς**: **σωματικός** [соматікός] – «тілесний»; **λίθος** [літос] – «камінь».

ЗМІСТ

КНИГА ПЕРША	9
КНИГА ДРУГА	37
КНИГА ТРЕТЯ	57
КНИГА ЧЕТВЕРТА	87
КНИГА П'ЯТА	115
КНИГА ШОСТА	147
КНИГА СЬОМА	169
КНИГА ВОСЬМА	201
КНИГА ДЕВ'ЯТА	229
КНИГА ДЕСЯТА	255
ПІСЛЯМОВА	285
ОСНОВИ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ФОНЕТИКИ	289
ДАВНЬОГРЕЦЬКИЙ АЛФАВІТ	295
УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ	296